

BUT મોગરો

—મ્રવીણ પટેલ 'શશી'

દસેક વર્ષ પહેલાં મારે મિત્ર દિલીપ દવે 'હિલટોપ'માં રહેતો હતો. અવારનવાર અમે ત્યાં જતા. દિલીપનાં પત્ની લતાબહેનને ઝાડપાનનો શોખ હતો. બાલકનીમાં કુંડાઓ રહેતાં. એમાં એ ભાતીગણ પુષ્પોનાં વિવિધ છોડ ઉછેરતાં. એમાંય, મોગરાનાં ખીલેલાં સુવાસિત ફૂલો જોઈ મન તૃપ્ત થઈ જતું. પાંચ-છ પાંખડિયાં આ મોગરાનાં પુષ્પોની સરખામણીમાં દેશનો બટમોગરો મિની સફેદ ગુલાબ જેવો હોય છે.

દવેનો દીકરો ફુલદીપ ત્યારે કોલેજમાં ભણતો. એની સાથે ભણતી દેતલને મેં ત્યાં જોયેલી. એક વખત અમારી વચ્ચે મોગરા સંબંધી ચર્ચા થયેલી. સવાલ એ હતો કે મોગરાને અંગ્રેજીમાં શું કહેવાય ? દેતલ એને 'જાસ્મીન' કહેતી. મોગરો અને જાસ્મીન તો અલગ પુષ્પો છે, મેં દેશમાં જોયેલાં પણ છે, એટલે એનું કહેવું મારે ગળી ગિતર્યું ન હતું. મારું માનવું હતું કે મોગરા માટે અંગ્રેજીમાં, જાસ્મીન નહીં, પણ બીજો અલગ શબ્દ હોવો જોઈએ. સાચું કોણ ?

દરેક ખુદને સાચો અને બીજાને ખોટો માને છે. આ થઈ મમત, ચટસાચડસી, માનવા-મનાવવા માટેની બધાંબધી, વાલકાપ પણ થઈ શકે ! ઉમરમાં મોટો એ સહંતર સાચો ના પણ હોય ! ગમે તેમ, પણ મોગરાનો અંગ્રેજી શબ્દ મને હુંદ્યો ના જ મળ્યો ! શબ્દકોશ ક્ષેત્ર તો સહનતા હતી, પણ એકાદ શબ્દ માટે ક્યાં વળી ઝંઝટ કરવી ? સાચું પુછાવો તો ઓડિસનનાં બજારમાં તપાસ કરેલી, પણ ક્યાંય મેળ પડ્યો ન હતો. ઊલટું, ૨૭ ડોલર ખંખેરી 'કિતાબ બુક સ્ટોર'માંથી સુલતાન નાથાણીનું ૧૦,૦૦૦ ઉર્ડુ શબ્દોનું અંગ્રેજી-હિન્દી રૂપાંતર પુસ્તક પકડી લાવેલો !

દેતલ ખરી હતી, મોગરા માટેની અંગ્રેજી શબ્દ 'જાસ્મીન' છે. સતિભાઈ ચંદરયાની ડિજિટલ ડિક્શનરીએ મારે ભમ ભાંગ્યો. થયું કે, આપણી કલા, ભાષા, સંસ્કૃતિ અને સાહિત્યમાં અનન્ય ફાળો નોંધાવનાર, સતિભાઈ અને એવાં બીજાં મારાં પરિચિતોની મારે વાચકોને જાણ કરવી. 'BUT મોગરો' શ્રેણી અંતર્ગત દર માસે એક નવા પરિચય સાથે હાજર થવાનો હવે પછીનો મારો ઉપક્રમ રહેશે. પૂર્વ અને પશ્ચિમી આપણી ગુજરાતી વ્યક્તિઓની કાર્યસુવાસ મારે પ્રસરાવવાની છે, માટે મેં 'BUT મોગરો' શીર્ષક શખ્યું છે. પણ, આપ સુઝો તો આ કળી જ ગયા હશે.

(૧) ચાંદો ખીલ્યો ચંદરયા ચોકમાં રે લોલ...

ગુજરાતી લખવું મને ફાવે, પણ જોડણીની કથાશ તો રહે જ. એપ્રિલ ૨૦૦૦માં લંડન ગયેલો ત્યારે વિપુલ કલ્યાણીએ મને સાર્થ જોડણીકોશ આપેલો. છતાં, મનમાં એક ઝંખના કે, ફટાફટ સહી શબ્દો મળી જાય, જોડણી આપોઆપ સુધરી જાય, કમ્પ્યુટરમાં અંગ્રેજી લેખન માટે 'સ્પેલચેક'ની વ્યવસ્થા છે, તેવી ગુજરાતીમાં પણ હોય તો કેવું ! ખરું મળતું નથી, ત્યાં સુધી ખોટું જ થતું રહે છે.

સુસ્તના ઉત્તમભાઈ ગજજરે મને કલાપી, વિજયા, ગુર્જરી અને કેતન 'ગુજરાતી ક્લેન્ટ' મોકલ્યા. હું રહ્યો અકાઉન્ટન્ટ, કમ્પ્યુટરનો તો હદ્દો પણ ના આવડે ! 'ગ્રાઉનલોડ'માં પ્રોબ્લેમ થયા. મદદ માટે ક્યાંકથી સતિલાલ ચંદરયા વહારે ધાયા. એક નવો દોર ચાલુ થયો. ભાગતાને ભૂત પકડે, એમ હું આ બેને ચોટી પડ્યો. ગમે તેમ કરો, પણ મને ગુજરાતી 'સ્પેલચેક' તો આપો જ. માંગવાથી મળે જ, એની કોઈ ખાતરી? પણ, તે સત્રીએ એક આસાજનક ઈ-મેઈલ આવ્યો, સતિભાઈ તરફથી !

મારી 'અમાસનો ચંદ્ર' નવલકથાના લંડનસ્થિત પ્રસ્તાવનાકાર ડો. જગદીશ દવે 'ચંદરયા ફાઉન્ડેશન'નાં કાર્યોમાં હાથ બટાવતા. 'ગુર્જરી'માં, સમાચારપત્રોમા પણ ચંદરયા કુટુંબ વિષે વાંચવા મળતું. સખાવતો માટે આ કુટુંબ જાણીતું છે.

કાંતમાં કશું ભરાયું હોય તો જીભ એ કાઢીને જ જંબે. કસ્તર પડ્યું હોય ત્યારે આંખ એવી ફફડે કે ના પૂછો વાત ! જિજ્ઞાસા પણ જ્યાં સુધી સંતોષાય નહીં ત્યાં સુધી ચેન ના પડે ! સતિભાઈ અંગે મારી જિજ્ઞાસા વધતી ચાલી. મારા માનસમાં એમનું ચિત્ર ખરું થવા લાગ્યું.

ત્રણેક વર્ષ પહેલાં સતિભાઈ કેનેડામાં હતા. મારે ક્ષેન ઉપર મળવું હતું, પણ ના મળાયું. અમેરિકામાં આવે ત્યારે કે કેનેડા જઈ એમને મળવાનો મેં વિચાર કર્યો, પણ અમલ કરું તે પહેલાં તો એ લંડન પહોંચી ગયા !

ઓગસ્ટ ૨૦૦૪માં યુરોપ જવાનું ગોઠવાયું. એકાદ દિવસ વચ્ચે સાહિત્યક્ષેત્રના મિત્રોને લંડનમાં મળવું, એવું મનોમન નક્કી કર્યું. ત્યાંની સાહિત્ય અકાદમીના મહામંત્રી વિપુલ કલ્યાણી અને પ્રમુખ વલ્લભ નાંદાએ આ મેળ પણ પાડી દીધો. સતિભાઈને મેં જાણ કરી. ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૪ના દિવસે, બપોરે, માર્બલઆર્ચ નજીકનાં એમનાં રહેઠાણે હું અને ઊર્મિલા પહોંચી ગયાં.

ચોર્ચાસી વરસની ઉમર, પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ, અને સ્પષ્ટ કળી શકાય એવી ખુમારી, આ મને જરા હંટ કે લાગ્યું. મકાન સરસ, સજાવટ સરસ, સતિભાઈ પણ સરસ, સરસ અને સાસઈનો અહીં અછો સુમેળ બેઠો હતો. પાકટ

ઉમરે જોસ, સંપૂર્ણ હોસ, ગજબનો ઉત્સાહ, મિલનસાર સ્વભાવ અને પેસાનું તો કોઈ અભિમાન જ નહીં! ખરેખર, આ એક મૂઠી ઊંચેસે માનવી હતો. કાન ઉપરનું ધ્વનિવર્ધકયંત્ર બતાવી, સાંભળવાની તકલીફની નિખાલસતાથી કબૂલાત કરી. હવે સમજાયું કે, મારી સાથે ફોન ઉપર વાતચીત એમણે શા કારણે ટાળી હશે !

એક જમીનસ્તરે, એક ઉપર, એક નીચે, એમ ત્રિમાળી મકાનમાં વેબ સર્વર સાક્ષી હતો. નીચે પાછળ નાનો, પણ આકર્ષક બગીચો . ત્યાં અમે અહીં ગોઠવાયાં. રતિભાઈની ફિલીપાનો હાઉસકીપર ગરમાગરમ પેટીસ, તાજાં મઠિયાં અને મસાલેદાર ચા લઈને હાજર થઈ. એને ન્યાય આપતાં અમે ઘણી વાતો કરી.

આદરણીય વડીલ રતિલાલ ચંદરયા

રતિભાઈ અમને બીજા મજલે લઈ ગયા. ત્યાં એમણે એક જાદુ કર્યું, હું છક થઈ ગયો ! કમ્પ્યુટર ઉપર એમણે જે બતાવ્યું તે મને ભાવી ગયું. છેલ્લાં વીસેક વર્ષોની એમની મથામણ અને તપશ્ચર્યાનું ફળ મારી આંખો સામે હતું, આખો સ્તબ્ધસાગર ત્યાં હાજર ! ગુજરાતી - અંગ્રેજી, અંગ્રેજી - ગુજરાતી, ગુજરાતી - ગુજરાતી, સ્તબ્ધકોશો તો ખરા જ, પરંતુ સાથે ગુજરાતી થિસોરસ, ગુજરાતી વિરુદ્ધાર્થકોશ અને ગુજરાતી સ્પેલચેકર પણ ખરું !, આ બધું પાછું આંગળીનાં ટેરવે, કમ્પ્યુટર 'કી' દબાવો, અને ફટાફટ સાકાર થઈ જાય !

મારી સાથે આવેલા શાહ, સુરા અને પરીખને હું પાછળ છોડીને આવ્યો હતો. કલાકમાં મારે એમને મળવાનું હતું. રતિભાઈને મેં આ જણાવ્યું. એમણે અમને અમાસ મુકામે છોડવા ગાડી સાથે એમના ડ્રાઈવરને મોકલ્યો. આટલું જ નહીં, પણ બીજા કિવસે સાહિત્ય અકાદમીએ યોજેલા મારા વાર્તાસંગ્રહ 'હડસન કાંઠે ભદ્રાનાં નીર'નાં લોકાર્પણ ટાણે પધારી મને, અમને, સન્માન પણ બક્ષ્યું. ભદ્રતા ને લિનય તે આ, કોઈ મોટાઈ જ નહીં ! જેવા સાથે તેવા બની જવું, આ એમનો સદ્ગુણ મને સ્પર્શી ગયો.

રતિભાઈ નાયરોબીમાં જન્મેલા પણ કેન્યા, ભારત અને બ્રિટનને પોતાની જન્મભૂમિ માને. જે પોષે તે જન્મભૂમિ, વાત પણ બસબર ! સ્થાયી વસવાટ લંડનમાં, પણ વ્યવસાયને કારણે ટોરન્ટો, સિંગાપુર, નાઈરોબી, મુંબઈ, એમ ખેંપ કરતા રહે. સંપ ત્યાં જેંપ, કર્મ પણ અહીં ફલાંગ લગાવે, ચંદરયા પરિવારે વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં હરણફાળ ભરી છે. કમાણીમાં સૌનો ફાળો, માટે જાહેરસંસ્થા, જનકલ્યાણ અને શહતકાર્યોમાં પોતાનો હાથ ઉઠાવતાથી બઢાવે છે.

જીવનના આઠ દાયકા વીત્યા છે, બે વર્ષ ઉપર ટ્રીપલ બાયપાસ સર્જરી પણ કરાવી છે, છતાં રતિભાઈ નિર્ધારિત કાર્ય ચોકસાઈથી પતાવે છે. વતન અને માતૃભાષા માટે એમને જબરો લગાવ. દેસ-વિદેસમાં ગુજરાતી ભાષાના વિકાસ માટે એમણે પાછું વળીને જોયું નથી. કમ્પ્યુટર યુગમાં ગુજરાતી ભાષાનું આધુનિકરણ, એ એમનું અભિયાન હતું. ફોન્ટ-લિપીની શોધ, એનો વિકાસ અને ડિજિટલ ડિક્શનરી, સ્પેલ ચેકર એ રતિભાઈની કમાલ છે. ગુજરાતી ભાષા અને ભાષકોને મળેલ એ અણમોલ ભેટ છે. ભૂલ્યા વગર પડખે રહેનાર સાય નાના કે મોટા સર્વ સહાયકોને એ યાદ કરવાનું કદી ચૂકતા નથી.

www.gujaratilexicon.com, એ રતિભાઈની એક સિદ્ધિ છે. તા. ૧૩ જાન્યુઆરી ૨૦૦૬ને શુક્રવારે, ચર્ચગેટ-મુંબઈ સ્થિત 'વાલચંદ હીરાચંદ હોલ'માં આ વેબસાઈટનું લોકાર્પણ ધીરુબહેન પટેલને હસ્તે થયું હતું.

સંઘર્ષ પછી ઊપજ વટાવી ના ખાય એવા ગાંધી જ્યલ્લે જ મળે. રતિભાઈ ટોપી વગરના ગાંધી છે. www.gujaratilexicon.com ઉપર કોઈ પણ એમની ઉપલબ્ધિનો લાભ ઉઠાવી શકે છે. ચટ મંગની અને પટ બ્યાહ, સમયકાંટો જ એમનું જીવન. આશીર્વાદ સમ આ પ્રકલ્પની CD પણ હવે ઉપલબ્ધ છે. સન્દે ઈમહેફિલવાળા સુરતી ઉત્તમભાઈ ગજજર લખે છે કે સીડી માટે ભાઈ અશોક કરણિયાને ashok@magnet-1.com પર લખવું.

રતિભાઈનું કાર્ય ભાષા માટે અનોખું છે. વળી, સુધારાવધારા માટે પણ આ ખેલકિલ ઈન્સાન તૈયાર છે. આપણે ફક્ત આપણાં સૂચનો જ મોકલવાનાં !

રતિભાઈ કબૂલે છે કે પર્યાપ્ત રિસોર્સિસ, ધગસ, નાણાં અને નિષ્ઠા હોવા છતાં, પણ ભાષાજ્ઞાન અને કમ્પ્યુટર કૌશલ્યની અધૂરપને કારણે એમનું કામ વર્ષો સુધી લંબાયું.

શાબાસ,
રતિભાઈ, મારા, અમારા, સૌના તમને લાખ લાખ અભિનંદન છે.....